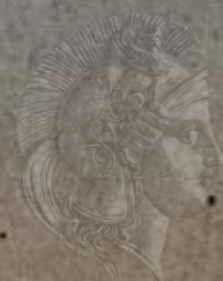

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ
ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1937

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗ
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΡΑΝΤΑΡΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ
ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1937

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Νομίζω πώς ή σημερινή Ἑλλάδα μπορεῖ νά κρίνει τὸ λεγόμενο δυτικὸ πολιτισμό· μπορεῖ καὶ πρέπει νά κρίνει τὸν τέτοιο πολιτισμό, ἂν θελήσει νά σωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιρροή ποὺ ἡ ἴδια Εὐρώπη ἐξάσκησε πάνω μας ἓναν ὀλάκερο αἰῶνα, κ' ἐπιθυμήσει νά βρεῖ τὴν καθαρότητα μιᾶς παρθενικῆς θεᾶς καὶ τὸ αὐτούσιο κάλλος τῆς δικῆς μας χώρας καὶ τῶν ἀνθρώπων της· κριτήριον ἀλήθειας γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς.

Ἡ ἀγανάχτηση ποὺ τώρα καὶ τριάντα χρόνια δοκίμαζε ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος ἀγνάντια στοὺς «Φράγκους» δὲν ὠφελεῖ· πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ὅσο πιὸ συγκεκριμένη (καὶ ἥσυχη) συνείδηση τῆς ἀνωτερότητάς μας κι ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν σκοτεινῶν σημείων τῶν γηρασμένων Εὐρωπαίων. Προπάντων τίς ἀρρώστειές τους ἐκεῖνες ποὺ μήτε οἱ ἴδιοι ὑποψιάζονται καὶ σχεδὸν ποτὲ δὲν ἀναφέρουνε, χρειάζεται ἐμεῖς νά προσέξουμε. Χωρὶς κακεντρέχεια ἢ παρατήρηση, ἀλλὰ ἐπίμονη καὶ διαυγής.

Σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα νά εἴμαστε οἱ πιὸ διαπεραστικοί· ἰδιαίτερα στὴ φιλοσοφία, ποὺ τείνει ἀπὸ τώρα νά γίνει καὶ βέβαια θὰ γίνει θεωρία θρησκεία καὶ πράξη, τὸ παράδειγμα τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ὅφείλουμε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες νά ξαναποκτήσουμε πρῶ-

τοι άπλές περιεκτικότερες ρήσεις όμοιες κατὰ τὸ σχῆμα μ' ἐκεῖνες ποὺ ἔδωκαν στὴν ἀρχαιότητα οἱ ἑπτὰ σοφοί, ρήσεις ποὺ δὲ θ' ἀποτελοῦν χάσμα ἀνάμεσα πρᾶξη καὶ πρᾶξη, δὲ θὰ δηλητηριάζουν δὲ θὰ βαραίνουν δὲ θὰ ἐμποδίζουν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δημιουργία· φιλοσοφία ποὺ θὰ εἶναι χτῆμα ὅλων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅλων ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα θὰ ζητᾶνε τὴ σοφία.

Ὁ Γκαῖτε δὲν εἶναι πιά γιὰ μᾶς τὸ ἰδανικὸ τοῦ δημιουργοῦ ποὺ ἡ πλησιέστερη ἱστορία παρουσιάζει· τονίζω τοῦτο γιατί οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες οἱ πιὸ εἰλικρινὰ ποθοῦντες τὴν ἀναγέννηση τῆς χώρας τους, τρέφουν μιὰ τέτοια βαθειὰ φιλοσοφικὴ πλάνη· τί χρωστάει ὁ Γκαῖτε στὸ Σπινόζα εἶναι γνωστό· δὲν ἔχει ὅμως, φαντάζομαι, εἰπωθεῖ πῶς τὸ σύμπαν τοῦ Σπινόζα εἶναι κιόλας στὴ στοιχειωδέστερη μορφή του τὸ σύμπαν τοῦ Γκαῖτε, καὶ πῶς ὁ γερμανὸς ποιητὴς δὲν κατασταλάζει σὲ μιὰν ἐνατένιση τῆς πραγματικότητας ποὺ νὰ μὴν ἐμπεριέχεται, βαλμένη σ' ἓνα αὐστηρότερο ρυθμὸ καὶ προικισμένη μὲ μιὰ αἰδῶ λατρείας ποὺ ὁ ὀλύμπιος ποιητὴς ἀγνοεῖ, στὸ σύστημα τοῦ Σπινόζα. Μῆτε ὁ Σαίξπηρ μῆτε ὁ Γκαῖτε προσθέτουν κάτι τὸ ἀναγκαῖο στὴν ἀνησυχία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου· στὴν ἀνησυχία ἐκείνη ποὺ δὲ βρῆκε δὲν ἔχει καιρὸ γιὰ ἡρεμὴ ἀπουσία ἀπὸ τὸ πρόβλημα ζωῆς καὶ θανάτου ἑνὸς πολιτισμοῦ ποὺ ἀπὸ σένα ἐξαρτᾶται ἂν θὰ γεννηθεῖ ἢ ἂν δὲ θὰ γεννηθεῖ ποτέ.

Ἴσως μονάχα ὁ Ντοστογιέφσκι ἀνάμεσα στοὺς πρόσφατους δημιουργοὺς μᾶς πείθει νὰ σταμάτήσουμε λίγο πιότερο τὴν προσοχή μας· ὁ Ντοστογιέφσκι ἀπαντῶντας σ' αἰώνια ἐρωτήματα ξεπερνάει τὰ ὅρια τῶν τελευταίων φιλοσοφιῶν, ἐκείνων ἀπ' ὅπου δυσκολὰ ξεφεύγει γιὰ ἄλλα ὅρια ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος· κ' ἔχω ὑπ' ὄψη μου τοὺς Χέγκελ Κίρκεγκωρντ Νίτσε. Γιατί ὁ Ντοστογιέφσκι σήκωσε καθ' ὅλο τὸ πλάτος τῆς ψυχῆς του, σὰν πρωταρχικὸ καὶ συνολικὸ πρόβλημα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ πρόβλημα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Κ' ἡ πρᾶξη τοῦ ὑπῆρξε πρᾶξη γεροῦ ἀνθρώπου, ἀνθρώπου ποὺ νιώθει τὴν μοῖρα τοῦ λαοῦ του δική του μοῖρα, ἀνθρώπου ποὺ

δὲ γύρεψε τὴ μοναξιά σὰ δύναμη ὅπως οἱ Κίρκεγκωρντ
καὶ Νίτσε.

Ἐγώ, σὰν Ἕλληνας, βλέπω τὴν ἀπόστασή μου ἀπὸ
τὸ Ντοστογιέφσκι· νιώθω πὼς μποροῦσε νὰ εἶχε πεῖ μὲ
περισσότερη λιτότητα ὅσα εἶπε· ἀλλὰ θὰ μ' ἐνδιαφέρει
καὶ θὰ ἐξακολουθήσει νὰ μ' ἐνδιαφέρει ἐφ' ὅσο δὲ θὰ
ἔρθῃ ἄνθρωπος ποὺ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ὀριστικῶν
σκέψεων ἐκείνου θὰ τονίσει, ἢ μιὰν ἄλλην ἀναγκαιότητα
ἀκόμα πιό πλατειά... Πάντως, καὶ σήμερα, τὸ πρόβλη-
μα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ κοινὸ πρόβλημα a priori
τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΤΟ ΕΓΩ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΓΩ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ

“Ο,τι πρώτα από καθετί άλλο ενδιαφέρει τήν ώριμη συνείδηση (τόν άνθρωπο που από τή συνείδηση ξεκινώντας γυρεύει ν’ αποκτήσει έναν άκέραιο έαυτό του) είναι ή πραγματικότητα, ή πραγματικότητα—ύπαρξη. ‘Η συνείδηση δέ ζητά ένα σύμπαν, που τότε είναι και τότε δέν είναι, έναν κόσμο που εξαρτάται είτε από ένα νόμο διαλεχτικής που τόν ίδιο υπερέχει, είτε από μια ευρύτερη πραγματικότητα που κλείνει μ’ έπιμονή τò μυστικό της σέ μᾶς· ή συνείδηση (σάν άνθρωπος δυνάμει άκέραιος) δέ γνωρίζει νόμους σ’ αυτήν έξωτερικούς, δέν υποθέτει μια άγνωστη πραγματικότητα για να θεμελιώσει τή δική της· κι ό λόγος είναι που ή ίδια αποκλείει νόμους έξω-τελικούς πραγματικότητα έξωτερική, και γιατί ή φύση της έτσι τò θέλει και γιατί ή πραγματικότητα—ύπαρξη, για να γίνει τέτοια, για να γίνει δηλαδή συνολική απόλυτη πραγματικότητα, άπαρνείται κάθε άλλην πραγματικότητα, τόσο σαν υπόσταση, μια όντας ή αλήθεια, όσο σαν υπόθεση, γιατί ή συνείδηση για να γνωρίσει τόν έαυτό της δέν τής χρειάζεται τò ψέμα μήτε καν σαν μέσο.

‘Η συνείδηση θέλει όλακερη τήν αλήθεια, γι’ αυτό θέλει τήν πραγματικότητα—ύπαρξη· ό άνθρωπος για να ζήσει τή ζωή του λογικά και σύμφωνα με όλες τις δυνατότητες τής καθολικής του φύσης πρέπει να είναι βέβαιος για τή δική του πραγματικότητα, πραγματικότητα—ύπαρξη, μόνην πραγματικότητα.

Ἄλλα ἡ συνείδηση, μέσα στὴν ψυχικὴ ἱστορία τοῦ κάθε ἀνθρώπου, δείχνεται ἀρχικὰ (καὶ κάποτε ὄχι μόνο ἀρχικά, ἀλλὰ καλύπτει ὅλο ἓνα βίο) σὰ γνώση, σὰ γνώση τοῦ ἀντικειμένου γιὰ τὸ ἀντικείμενο, σὰν πιστοποίηση ἑνὸς κόσμου ξένου πρὸς τὸ δικόν μας κόσμο καὶ ποὺ μ' αὐτὸν ἐμεῖς ἐρχόμαστε σιγὰ-σιγὰ σὲ μιὰ μυστηριώδη ἀνεξιχνίαστη ἐπαφή. Γιὰ νὰ τὰ ποῦμε ἀπλούστερα, ἡ πρώτη γνώση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι συνάμα κρίση, κ' ἔχει τὴ σημασία μιᾶς ἀπάντησης ποὺ δίνει ἡ συνείδηση σ' ἓνα δικό της ἐρώτημα, εἶναι ἡ γνώση τῆς ταυτότητας $A=A$. Ἡ συνείδηση βεβαιώνει τὸν ἑαυτό της πὼς κάτι, ἄσχετο πρὸς αὐτήν (ἄσχετο ὄντολογικά, ὄχι βέβαια γνωσεολογικά· ἡ συνείδηση δὲ μπορεῖ νὰ παραδεχτεῖ ποτὲ εἰλικρινὰ πὼς εἶναι ἓνα ἀπλὸ A , ἀλλὰ συνάμα δὲ μπορεῖ ν' ἀποτρέψει ἡ πρώτη γνώση τῆς νὰ θέτει κιόλας κάτι ἔξω ἀπ' αὐτήν), ὑφίσταται· τὸ κάτι αὐτό, γιὰτὶ ἡ συνείδηση μονάχα ἀνάμεσα στὰ ἀπόλυτα κινεῖται, διατυπούμενο μὲ τὴν ταυτότητα $A=A$, ἔχει κιόλας τὴ σημασία μιᾶς πραγματικότητας ποὺ δὲν εἶναι ἡ δική μας, καὶ κατὰ συνέπεια γίνεται ἡ ἀφορμὴ ἑνὸς δυισμοῦ, ἀπ' ὅπου ὀφείλουμε νὰ ξεφύγουμε, ἂν θέλουμε ἡ συνείδηση ν' ἀποκτήσει τὴν πραγματικότητα—ὑπαρξή, ἂν θέλουμε ἀπλῶς ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ βίο του νὰ γυρέψει χωρὶς δισταγμοὺς μονάχα τὸν ἑαυτό του.

Ἡ γνώση εἶναι γνώση μονάχα τῆς ταυτότητας $A=A$. Ἡ γνώση εἶναι οὐσιαστικὰ μονάχα γνώση τῆς ταυτότητας $A=A$ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀπόλυτη πραγματικότητα θεωρεῖ τὴν ὑπαρξή. Ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντίφασης (δηλαδή ἐκείνη ποὺ στὴν τυπικὴ λογικὴ ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὴν ἀρχὴ τῆς ταυτότητας), τὸ A ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$, τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει μύχια τὸν ἄνθρωπο, γιὰτὶ δὲν εἶναι γνήσια γνώση. Δὲν εἶναι καθαρὴ γνώση, γνώση σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὴ συνολικὴ πραγματικότητα μὲ τὴν ὑπαρξή· ἀλλὰ ἡ πρώτη προσπάθεια ἀνάλυσης τῆς γνώσης σὰν μέρος (στὸν Ἀριστοτέλη) ἢ σὰν ὅλον (στὸ Χέγκελ καὶ στὸ Τζεντίλε) τῆς πραγματικότητας θεωρούμενης χωριστὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο· συνάμα εἶναι ἡ πρώτη

πράξη τῆς γνώσης σὰ νὰ μποροῦσε αὐτὴ μόνη τῆς νὰ ἔχει μιὰ ἀναγκαία σχέση μὲ τὸ ἀπόλυτο. Ὅσοι ἀπὸ τὴ γνώση τῆς ταυτότητας $A=A$ προχωροῦν στὴν ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντίφασης δὲν ἀντιλαμβάνονται πὼς οὐσιαστικὰ ἐγκαταλείπουν τὸ πεδίο τῆς φιλοσοφίας· γιατί ἢ τὸ A ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$ δὲν εἶναι πιά ἀποτέλεσμα γνώσης (ὅπως εἴταν ἡ ταυτότητα $A=A$), ἢ, ἂν παραδεχτοῦμε γιὰ μιὰ στιγμή πὼς ἡ γνώση μόνη τῆς φτάνει στὴ βεβαιότητα πὼς A δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$, τότε ἡ συνολικὴ μας πραγματικότητα εἶναι ἡ πραγματικότητα τῆς γνώσης, καὶ δὲν μένει τόπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὴν ὕπαρξη, καὶ τὴ φιλοσοφία.

Ἡ πράξη ποὺ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὸ νὰ ὑποστηρίξει πὼς τὸ A δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$ δὲν εἶναι γνώση, καθαρὴ γνώση. Καθαρὴ γνώση εἶναι ἡ ταυτότητα $A=A$ · ἡ θέση τοῦ Παρμενίδου εἶναι ἐκείνη τῆς καθαρῆς γνώσης. Καθαρὴ γνώση ἐννοῶ καθαρὴν ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ ἐγὼ ποὺ ζεῖ καὶ πεθαίνει, ἀπὸ τὸ ἐγὼ ποὺ θέλει τὴν ὕπαρξη, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο· ἐννοῶ ὅμως καὶ μιὰ αἰώνια θέση τοῦ ἐγὼ ἀγνάντια στὸ μὴ ἐγὼ. τοῦ ἀνθρώπου ἀγνάντια στὸ πρόβλημα μιᾶς πραγματικότητος διαφορετικῆς ἀπὸ τὴ δική σου. Ἐρώτημα ποὺ ἀναγκαῖα τίθεται στὸν ἄνθρωπο, καὶ ὅπου ἡ γνώση, σὰν ἡ πιὸ ἀμερόληπτὴ ἀφαίρεση ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ πραγματικότητα τοῦ ἐγὼ, ἀποκρίνεται μὲ τὴν μόνη βεβαιότητα, πού, ἀφημένῃ σὲ δύναμεις τῆς, μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ μὲ τὴν ταυτότητα $A=A$.

Ὁ ἄνθρωπος, γιὰ κάτι ποὺ δὲ θὰ ζήσει ποὺ δὲ θὰ γίνῃ ψυχὴ του, καὶ θὰ παραμείνῃ ἔρημο ἀντικείμενο τῆς γνώσης του, δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ ἄλλο παρὰ ὅτι $A=A$. Τὸ νὰ ὑποστηρίξει πὼς A δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι $-A$, ἐφ' ὅσον ὅπως εἴπαμε παραπάνω ἡ συνείδηση μονάχα ἀνάμεσα στὰ ἀπόλυτα κινεῖται, σημαίνει πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα δυὸ πραγματικοτήτων διαφορετικῶν ἀπὸ τὴ δική του. Σημαίνει πὼς ὁ ἄνθρωπος, ἐξὸν ἀπὸ τὴν πίστη σὲ τὴ δική του πραγματικότητα, γνωρίζει τὴν πραγματικότητα A καὶ τὴν πραγματικότητα

—Α· καὶ κατὰ συνέπεια ὀφείλει νὰ ἐξηγήσει πῶς ὑφίσταται ἡ πραγματικότητα Α καὶ πῶς δὲν ὑφίσταται ἡ πραγματικότητα —Α, ἐνῶ σ' ἐμᾶς, ποὺ μονάχα στὸν ἄνθρωπο δίνουμε τὴ δυνατότητα τῆς ὕπαρξης, καὶ τὸ ἄλλο σύμπαν βλέπουμε μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἀνυπαρξίας, δὲν ἐνδιαφέρει δὲ χρειάζεται μιὰ πραγματικότητα —Α πλάϊ στὴν πραγματικότητα Α.

Ἐπιμένουμε καὶ λέμε πῶς ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει μιὰ πραγματικότητα, ἐκείνη τοῦ $A=A$ · γιατί ἐμᾶς δὲν μέλει νὰ περιγράψουμε τὴ γνώση, σὰ νὰ μπορούσε τούτη νὰ ὑφίσταται ξερριζωμένη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ποιά ἡ μόνη γνώση καὶ ποιά ἡ μόνη τῆς πραγματικότητας νὰ ὀρίσουμε.

Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης εἶναι πάντοτε ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόστασή μας, ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐγὼ ποὺ «ἐφίεται» τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς ὕπαρξης, καὶ κατὰ συνέπεια ἔξω ἀπὸ τὴν ἐνότητα ἐκείνη ποὺ δὲ διαιρεῖται μήτε κἂν μεθοδολογικὰ σὲ ὑποκείμενο καὶ σὲ ἀντικείμενο. Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης, ἀπόλυτα θεωρούμενο, προϋποθέτει τὴν ἀναίρεση τῆς ἐνότητας τοῦ ἐγὼ, ποὺ ἀντικαθίσταται ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἐνότητα. Καὶ εἶναι αὕτη ἡ ἐνότητα τῆς γνώσης, ποὺ ὑποτίθεται ἀναγκαῖα γιὰ νὰ συλλάβουμε τὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ ὅσοι σκέπτονται τὴ γνώση σὰν ἐνότητα τῆς πραγματικότητας καὶ ἀναγκαῖα προϋπόθεση τῆς ἀλήθειας, λησμονοῦν πῶς ἡ γνώση στρέφεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔξω ἀπὸ τὸ ἐγὼ καὶ πῶς αὕτη ἡ πρώτη, ἐνστιχτώδη σχεδόν, ἀφαίρεσή της ἀπὸ τὸ ἐγὼ καὶ τὴν ἀληθινὴν πραγματικότητα, ἐπηρεάζει τόσο τὴν κατοπινὴ πορεία της (καὶ δὲ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἄλλοιῶς ἐφ' ὅσο δὲν εἴχαμε συνείδηση τῆς ἀφαίρεσης ποὺ διαπράτταμε), ὥστε ὁ κόσμος ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὴν ἐργασία της νὰ εἶναι τὸ πλάσμα μιᾶς μερικῆς φανταστικῆς πραγματικότητας καὶ ὄχι τοῦ συνολικοῦ ἐγὼ.

Τὸ ἐγὼ ποὺ δυσπιστεῖ πρὸς τὴν ἐνότητά του, ἐκεῖνο τὸ ἐγὼ γνωρίζει. Ἐννοῶ μιὰ δυσπιστία φυσιολογικὴ (καὶ γι' αὐτὸ ἔχει μιὰ τέτοια σημασία στὴν ἱστορία τοῦ

ανθρώπου), και όχι παθολογική. Γιατί το ἐγώ, ἥσυχο, πρὶν δημιουργήσει βρίσκει πάντοτε μιὰ πραγματικότητα ἔτοιμη, θεωρεῖ τὴ φύση ποὺ αἰώνια, ἂν ὅχι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ ἐγώ μας, εἶναι ὅμως πάντοτε πράξη τελειωμένη, ὅταν ἐμεῖς εἴμαστε ἀκόμα θεωρία. Τὸ ἐγώ, ἥσυχο, λοιπὸν βρίσκει μιὰ πραγματικότητα ἔτοιμη· τὸ ἐγώ, ἀνήσυχο, προβλέπει μιὰ τέτοια πραγματικότητα. Ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἡ θέση ἐγώ—μὴ ἐγώ εἶναι στὸν ἀνθρωποφυσιολογική, γιατί δὲ φτάνει κανεὶς ἀμέσως μήτε στὴν πράξη μήτε, τόσο λιγότερο, στὴν αὐτάρκεια. Ἐκεῖνο ποὺ θέλουμε ἐδῶ νὰ τονίσουμε εἶναι πῶς, ἡ θέση ἐγώ—μὴ ἐγώ εἶναι ναὶ μὲν ἡ ἀναπότρεπτη θέση τῆς γνώσης, ὅχι ὅμως τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς ὑπαρξης· καὶ πῶς, ἐνῶ τὸ ἐγώ—μὴ ἐγώ ἀποτελεῖ πρόβλημα γιὰ τὴ γνώση, γιὰ τὴν ὑπαρξη δὲν ὑφίσταται ἓνα παρόμοιο πρόβλημα, γιατί τρέφει μιὰ πηγαία πρωταρχικὴ πίστη στὸ ἐγώ, κι ὅχι μιὰν ἀμφιβολία δῆθεν μεθολογική, ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζει ὁ Καρτέσιος.

Καὶ ἡ αὐτογνωσία (ἡ αὐτοσυνείδηση, ὁ τελευταῖος σκοπὸς τῆς γνώσης), ἐφ' ὅσον εἶναι γνώση, εἶναι γνώση ἑνὸς ἀντικειμένου ἔξω ἀπὸ τὸ ἐγώ. Τὸ ἐγώ γνωρίζει τὸν ἑαυτό του· ἀλλὰ γνωρίζοντάς τον τὸν τοποθετεῖ ἔξω ἀπ' τὸν ἑαυτό του· δὲ μπορεῖ νὰ συμβεῖ ἄλλοιῶς γιατί γνώση εἶναι πάντοτε διαίρεση τῆς ὑπόστασής μας· ἀπὸ δῶ τὸ ὑποκείμενο, ἀπὸ κεῖ τὸ ἀντικείμενο, δυὸ ἀφαιρέσεις καὶ κατὰ συνέπεια καμμιά ἐπαρκὴς πραγματικότητα! Γι' αὐτὸ ἡ αὐτοσυνείδηση εἶναι πάντοτε γνώση τοῦ ἐγώ μας ποὺ γνωρίζει, δηλαδὴ ἑνὸς μερικοῦ ἐγώ, ὅχι τοῦ συνολικοῦ ἐγώ μας· γνώση ἑνὸς ψέματος, ὅχι τῆς ἀλήθειας, ποὺ εἶναι πάντοτε ἀδιαίρετο σύνολο.

Τὸ ἐγώ τῆς γνώσης καταλήγει στὴν αὐτοσυνείδηση. Γνωρίζοντας τὸν κόσμον (κεῖνο ποὺ ἄλλοι λένε, τὰ πράγματα) γνωρίζω τὸν ἑαυτό μου· ἀλλὰ τούτῃ ἡ γνώση (τόσο τοῦ κόσμου ὅσο τοῦ ἑαυτοῦ μου) γεννιέται ψυχολογικὰ ἀπὸ μιὰν ἀμφιβολία, ὅχι μονάχα γύρω ἀπὸ τὴ γνώση γενικά, ἀλλὰ προπάντων γύρω ἀπὸ τὸ εἶναι μου. Εἶμαι

ἢ δὲν εἶμαι; Σ' ἓνα τέτοιο ἐρώτημα ἡ συνείδηση ἀποκρίνεται θέτοντας τὸ ἐγὼ τῆς γνώσης· εἶμαι, ἐφ' ὅσο γνωρίζω κάτι, γιατί γνωρίζοντας κάτι, θὰ γνωρίσω τὸν ἑαυτό μου.

Τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης εἶναι ἄλλο. Εἶμαι, γιὰ τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλω, ἀφήνω στὴν προῖστορία μου παρόμοιες ἀμφιβολίες· κατὰ συνέπεια ἡ ὑπόστασή μου καθαυτὴ ὑπερέχει τὴν αὐτοσυνείδηση· δὲν μοῦ λείπει ἡ αὐτοσυνείδηση, ἀλλὰ δὲν εἶναι αὕτὴ ποὺ μοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ πῶ πῶς εἶμαι. Ὄντας ἡ ὑπόστασή μου πληρωμένη ἀπὸ προσοχή, δὲ φοβᾶται ἀμφιβολία ἢ ἀφαίρεση, δὲν κινδυνεύει νὰ χαθεῖ ἡ παρουσία της, κ' ἔτσι ἡ γνώση (ἡ αὐτοσυνείδηση) δὲ θεραπεύει μιὰν ἄμεση ἀνάγκη της πρὸς ἄλλην κατεύθυνση, σύμφωνα μὲ τὴν ἐσώτερη λογική του, θὰ στραφεῖ τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης.

Μποροῦμε καὶ νὰ προσθέσουμε μιὰν ἄλλην ἀνάγκη (ποὺ γιὰτί ἄλλη, εἶναι βέβαια μονάχα ψυχολογική, ἀλλὰ ὄχι γιὰ τοῦτο τὸ λόγο ἀσήμαντη), τοῦ ἐγὼ τῆς γνώσης νὰ γνωρίζει. Ὅποιος ἀπὸ τὴ γνώση (ἀπὸ τὴν αὐτοσυνείδηση) συμπεραίνει τὸ εἶναι του ἐξασφαλίζει τὴν ὑπόστασή του, τί θὰ τοῦ συμβεῖ ὅταν πάψει γνωρίζοντας; Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐκόλη, ἀλλὰ μολαταῦτα ὑποβλητική· φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τοὺς φαινομενικὰ δευτερεύοντες λόγους ὅποιας γνωσιολογίας. Ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ τὴ γνώση ἐξασφαλίζει τὴν ὑπόστασή του, μὴ γνωρίζοντας πιά, παύει νὰ εἶναι ἢ γίνεται «φύση». Ἡ γνώση γεννιέται ψυχολογικὰ ἀπὸ ἓνα αἶσθημα συγγένειας πρὸς τὴ φύση, πρὸς τὴν ἄβουλη ὕλη, κι ἀπὸ τὴν ὑποψία πῶς μόνη σωτηρία μας μόνη εἰδοποιὸς διαφορὰ εἶναι ἡ γνώση.

Ἀλλὰ τέτοιο αἶσθημα τέτοια ὑποψία δὲν τρέφει τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης. Ὅταν ἡ ὑπόστασή μου εἶναι ἔτσι φτιαγμένη, ποὺ δὲ χωράει δυνατότητα ν' ἀφαιρεθῶ ἀπ' αὐτή, τὸ ἐγὼ δὲ θὰ φοβηθεῖ τὸ ὑποτιθέμενο δικό του ἕτερον, τὴ φύση· δὲ θὰ γεννήσει κοσμοθεωρία μ' ἓνα τέτοιο ἕτερον.

Ἀλήθεια τοῦ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης εἶναι ἡ αἰωνιότητα, ἡ δική του ἀναγκαία αἰωνιότητα. Ἀλλὰ ἡ αἰωνιότητα σὰν

ἀπόλυτο ἀντικείμενο τοῦ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, εἶναι ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου, ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης. Ὑποκείμενο τῆς αἰωνιότητος δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης· καὶ συνάμα ἀληθινό, κι ὅχι ψεύτικο, ἀντικείμενο δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ αἰωνιότητα, καὶ σ' ἐκείνη τῇ σχέσῃ μονάχα ὅπου ὑποκείμενο εἶναι τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης.

Ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου εἶναι ἡ αἰωνιότητα, ἀλλὰ μονάχα σὰν ἀγκαλιαστεῖ ἀπὸ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, ἀπὸ τὸν Ἄνθρωπο. Ἄν τὸ ἄτομο σὰν ἄτομο νομίζει πὼς ἐπέτυχε ἓνα τέτοιο ἀποτέλεσμα, αὐταπατᾶται· τὸ ἄτομο βλέπει ἓναν ἀόριστο χρόνο, μιὰ ἀριθμητικὴ σειρὰ στιγμῶν ποὺ ἡ τύχη μεταβάλλει κατὰ βούληση. Τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης δὲν εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ὑπόστασις. Ἡ ἀντικειμενικὴ τοῦ ἀλήθεια ἡ πεπερασμένη τοῦ διάρκειας (πεπερασμένη στὰ μάτια τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του), εἶναι ἡ αἰωνιότητα· εἶναι ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου, ὁ χρόνος τῆς δικῆς τοῦ ζωῆς, γιατί τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης εἶναι ὁ ἰδανικός, καὶ κατὰ συνέπεια ὁ μόνος Ἄνθρωπος.

Τὰ σύνορα τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι ἡ αἰωνιότητα· ὁ Ἄνθρωπος δὲ σπάει τοῦτα τὰ σύνορα παρὰ ἐπιστρέφοντας, ἐφ' ὅσο διαθέτει ἀκόμα καιρὸ, στὴ δοκιμασία τοῦ θνητοῦ ἑαυτοῦ τοῦ τῆς μεταβαλλομένης φύσης του. Κ' ἐπιστρέφει προσπαθώντας τὴ μιὰ στιγμή τοῦ βίου του νὰ τὴν κάμει ἐφάμιλλη τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς του· προσπαθώντας δίκαια νὰ πειστεῖ ὁ ἑαυτός του πὼς ἡ μιὰ στιγμή βίου ἔχει τὴν ἴδια ἀπόλυτη σημασία τοῦ χρόνου μιᾶς ὁλάκερης ζωῆς (ἡ στιγμή, ὅπως διδάσκει ὁ Κίρκευ-κωρντ, δὲν εἶναι ἓνα μόριο τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ἓνα μόριο τῆς αἰωνιότητος), πὼς δηλαδή ὁ Ἄνθρωπος βρίσκεται ἀθάνατος (αἰώνιος) στὴν μιὰ στιγμή ὅπως στὸν ἀτέλειωτο χρόνο.

Εἶπα «ἐπιστρέφοντας» γιατί νομίζω πὼς μονάχα ὁ

στερα από την κατανόηση της αιώνιότητάς του, ο άνθρωπος μπορεί με σοβαρότητα ν' αποτολμήσει το έργο δημιουργίας, κ' έργο δημιουργίας είναι εκείνο το σπάσιμο των συνόρων της αιώνιότητας που ανάφερα, εκείνο το δυσανάλογο πλήρωμα της στιγμής.

Το έγω της ύπαρξης δε γνωρίζει απλώς το απόλυτο αντικείμενό του· αν τουτό συνέβαινε θα έπαυε να είταν το έγω της ύπαρξης· δε γνωρίζει λοιπόν, αλλά πράττει κάτι τό ασύγκριτα γονιμότερο, ζει το απόλυτο αντικείμενό του, την αιώνιότητα. 'Η συγκεκριμένη συνείδηση τούτης της ζωής του, την ανακαλύπτεις μέσα στη δημιουργία του, αν και δεν ταυτίζεται μαζί μ' αυτή· και δεν ταυτίζεται, γιατί μιὰ παρόμοια συνείδηση είναι όλοτελα παρούσα όπως όλοτελα παρόν είναι πάντοτε το έγω της ύπαρξης· ενώ ή δημιουργία, το έργο δηλαδή, γίνεται μοιραία «και παρελθόν».

Το έγω της ύπαρξης ζει και δημιουργεί· δεν έχει άλλην ενέργεια. Τόσο ή ζωή του όσον ή δημιουργία του είναι μεστές από γνώση, αλλά ή γνώση δεν αποτελεί ποτέ την έκφραση της ιδιοφυΐας του έγω της ύπαρξης· ή γνώση σαν πρόβλημα δεν είναι παρά ή περίπτωση, αναπόφευκτη άλλωστε, της αδυναμίας και της αφαίρεσης της ζωής του και της δημιουργίας του· όντας ή αυτόνομία του αυτόνομία ύπαρξης, δεν είναι άνόητο να γυρεύουμε τό «γιατί» της αυτόνομίας του γνώσης ; "Ο,τι αποτελούσε πρόβλημα για τόν Κάντ ή για τό Χέγκελ δεν αποτελεί πιά πρόβλημα για μᾶς.

Το έγω της ύπαρξης, όπως είπαμε, ζει το απόλυτο αντικείμενό του, την αιώνιότητα· άλλη ζωή δε ζει, γιατί δε μπορεί να ζήσει παρά τόν έαυτό του, και, έφ' όσον ή αιώνιότητα, όπως επίσης λέγαμε, δεν είναι παρά «ό χρόνος της ζωής εκείνου του ανθρώπου, που είναι ο έαυτός μας», το έγω της ύπαρξης, ζώντας τόν έαυτό του, ζει την αιώνιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η ΠΙΣΤΗ

Τί μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὴν ἀλήθεια; Δὲν μᾶς χωρίζει τίποτε ἀπὸ τὴν ἀλήθεια· τίποτε τὸ πραγματικό, μήτε μιᾶ ἄλλη αἰώνια ἀλήθεια ἀκατάληπτη ἀπὸ τὸ νοῦ μας, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη οὐσία μας, μήτε ἓνα αἰώνιο ψέμα. Γιὰ ὅποιον πιστεύει δὲν ὑφίσταται ψέμα, γιατί δὲν ὑφίσταται ἄλλος ρυθμὸς ἀπὸ τὸ ρυθμὸ τῆς ἀλήθειας. Γιὰ ὅποιον πιστεύει δὲν ὑφίσταται ἄλλη ἀλήθεια ἀπὸ τὴ δική του, γιατί δὲν ὑπάρχουν δυὸ ἀλήθειες.

Χρειάζεται νὰ μὴ μπορεῖ νὰ χωρέσει ἡ ἀμφιβολία μέσα στὴ ζωὴ σου, γιὰ νὰ μὴν ἐπεκταθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ σκέψη σου στὴν ἀφηρημένη λογική σου στὴν κοσμοθεωρία σου, καὶ διαστρέψει ἔτσι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ἀμφιβολία θὰ γεννηθεῖ πάντοτε θ' ἀνοίξει δίοδο μέσα στοὺς συλλογισμοὺς σου ἂν δὲν προσηλωθεῖς καὶ σχεδὸν ἀκινήσεις σὲ μιᾶ πραγματικότητα ποὺ τὸ ἐλάχιστό της μόριο φέρνει ὀλάκερη τὴν αἰωνιότητα τὴ δική σου ἐκείνη τὴν ἀπόλυτη κατάφασή σου ποὺ τίποτε μέσα στὸ σύμπαν δὲν ἀφήνει κενὸ δὲν ἐγκαταλείπει ἀβέβαιο. Ἄν κάτι ἀπὸ τὸ σύμπαν διαφύγει τὴν προσοχή σου θὰ παραμείνη μετέωρο στὴν ἀνυπαρξία, καὶ θὰ ἔρθει καιρὸς ποὺ ἡ τέτοια ἀνυπαρξία θὰ σοῦ ἐπιτεθεῖ, καὶ ἂν σὲ βρεῖ ἀπροετοίμαστο θὰ σὲ καταστρέψει.

— Ἡ ἀμφιβολία εἶναι τὸ ἄνθος τῆς τύχης· ἔξω ἀπὸ τὴν πίστη ὅλα εἶναι τύχη, κ' ἔτσι ὅλα μποροῦν καὶ γίνονται ἀμφίβολα· ἀκόμα καὶ ἡ γνώση εἶναι μιᾶ ἀμφιβολία ποὺ τὴν τέτοια ὑπόστασή της δὲ θὰ συνειδητοποιήσει ποτέ.

Τὸ μόνο χρέος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴν ἀποχωρεῖ ποτέ, διαρκῶς νὰ στερεώνει τὸ δεσμό του μὲ τὴν μόνην πραγματικότητα· νὰ μὴν ἀφήνει στὴν τύχη τίποτε ἀπ' ὅ,τι τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασής του ὁ ἴδιος κυριαρχεῖ· ὅσο εἶναι περισσότερο δυνατό, νὰ πιστέψει ἀκράδαντα πῶς ὅ,τι ὑπάρχει ὁ ἴδιος (καὶ μονάχα αὐτός) τὸ προασπίζει ἀπὸ τὴν τύχη.

Γιὰ νὰ ὑφίσταται ἡ αἰωνιότητα, τούτη ἡ «οὐσιώδης συνέχεια» ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Κίρκεγκωρντ, εἶναι ἀναγκαία ἡ πίστη σὰ στοιχεῖο ψυχολογικὸ ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικὸ συνάμα. Κανεῖς δὲ ζεῖ ἀφοσιωμένος στὰ παραγέλματα τῆς διάνοιας του, κι ὁ φιλόσοφος δὲν κάνει ἐξαίρεση στὸν κανόνα· ὅπου ὁ ἄνθρωπος παύει τὸ συλλογισμό του ἐμφιλοχωρεῖ μέσα στὸ αἶσθημά του μιὰ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἴδιου πρὸς τὸ σύμπαν καὶ πρὸς τὸν ἑαυτό του, ἐμπιστοσύνη ποὺ εἴτε σιωπηλὰ εἴτε συνειδητὰ τὸν πείθει νὰ θελήσει τὴ ζωὴ, σὰν ἓνα ἀπόλυτο. Τούτη ἡ ἐμπιστοσύνη, κατὰ τὴ γνώμη μου, προσδίδει τὸ εὐρύτατο φυσικὸ περιεχόμενο σὲ ὅ,τι καλοῦμε «πίστη». Ἀλλὰ στὴν ἄθῳα ἐμφυτὴ πίστη ποὺ τὴν ἀνθρωπότητα τρέφει δὲ μπορούμε νὰ σταματήσουμε· γιατί ἂν κανεῖς δὲν προχωρήσει πέρα μὰ τὸυναντίο πιστέψει μονάχα στὴ ζωὴ, τελικὰ δὲ θὰ πιστέψει σὲ τίποτε, ἢ, ὅπως λ. χ. συνέβηκε στὸ Φρόυντ, θὰ πιστέψει στὴ libido, καὶ οὐσιαστικὰ στὸ θάνατο.

Ποιὰ εἶναι ἡ πράξη τοῦ ἐγὼ ποὺ ἀγκαλιάζει τὴ δυνατότητα τῆς συνολικῆς πραγματικότητας; Καὶ εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέμε· ποιὰ εἶναι ἐκείνη ἡ πράξη ποὺ προσαρμόκεται στὸ συνολικὸ ἐγὼ, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (ἀπὸ τὸν ἴδιο λόγο τῆς κίνησής της) καὶ καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἐφαρμογῆς της δὲν περιφρονεῖ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ἐγὼ, ἀλλὰ τουναντίον ὀλάκερο τὸ πιάνει, γιατί μονάχα ἔτσι πιάνει μιὰ πραγματικότητα κι ὄχι ἓνα φάσμα; Πράξη ποὺ ταιριάζει στὸ ἐγὼ σὰν ἓνα ἑνδυμα τέλειο, πράξη ποὺ ἀπὸ τὴ φύση της κι ἀπὸ τὸ λόγο της εἶναι ὁλότελα ἴσια πρὸς ἓνα συνολικὸ ἀληθινὸ ἐγὼ; Τούτην

τὴν πράξιν ὀνομάζω πίστη. Χρειάζεται ψυχραῖμα χω-
ρίς μάταιους ἐνθουσιασμούς χωρίς αὐταρέσκεια ν' ἀτε-
νίσει κανεὶς τὴν πίστη τοῦ ἀνθρώπου· ἡ εὐλάβεια δὲ
βλάπτει ὅταν δὲν ἐμποδίζει τὸ πλησίασμα στὴ μορφὴ
τῆς πίστεως.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὑπονοεῖ μιὰ πίστη σὰν ἀναγ-
καίᾳ προϋπόθεσιν δυνατῆς συνολικῆς πραγματικότητος
ἢ καὶ ἀπλῆς αὐτάρκειας. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δέχεται νὰ
ζήσει ὑπονοεῖ μὲ τὴ δεύτερη τούτην πράξιν, μιὰ πρώτη
ἄλλη πράξιν ἀπείρως οὐσιαστικότερη λογικότερη καὶ ση-
μαντικότερη· τὴν ἀπόκτησιν τῆς συνείδησης πὼς ὁ ἴδιο-
εἶναι κάτι ἄρτιο, ἢ καλύτερα τὸ ἄρτιο κατ' ἐξοχὴν· ἕνα
ὄν ποὺ δὲν τοῦ λείπει τίποτε γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ, ποὺ δὲ
ζητάει τίποτε ἀπ' ἔξω, γιὰτὶ ὅλα τὰ ἔχει στὴν κατοχὴ
τοῦ, γιὰτὶ εἶναι αὐτάρκες. Μονάχα μὲ μιὰ τέτοια πράξιν
σὰν ἀναγκαίᾳ τοῦ ἔννοιᾳ, σὰν οὐσία τῆς ὑπόστασός του
μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος λογικά (ἀλλὰ καὶ αἰσθηματικά καὶ
ὀλοκληρωτικά) νὰ κατευθύνεται πρὸς τὴ ζωὴ. Καὶ ἐφ' ὅ-
σον ἡ ἱστορία αἰώνια ἀποδείχνει μιὰ τέτοια πορεία, ὁ μό-
νος λόγος τῆς ἔχει τὴ σημασίαν τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ
συνολικοῦ ἀνθρώπου καί, εὐρύτερα, ὅλου ἐκείνου τοῦ ἀ-
ναγκαίου χώρου ὅπου παραστατικὰ ἀλλὰ καὶ ἐννοιολο-
γικὰ καὶ βιωτικὰ ὁ ἄνθρωπος ἀποτυπώνει τὸ πρόσωπό
του τὴν αἰωνιότητά του.

Ἀλλὰ ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀπλῶς συνεχίζει
τὴ ζωὴ του· ποὺ, φάντασμα ὁ ἴδιος, ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο
φάντασμα τῆς ζωῆς του· ἡ πίστη ποὺ δὲ γίνεται πρῶτα
συνείδησις καὶ ὕστερα βίωσις ἑνὸς ατόμου· εἶναι πράξιν
ποὺ κυοφορεῖ μονάχα τὴν παθητικὴν πλευρὰ τῆς θέσης τοῦ
ἀνθρώπου ἀγνάντια στὴ συνολικὴν πραγματικότητα· μ'
αὐτὴν τὴν πράξιν ὁ ἄνθρωπος δείχνει πὼς εἶναι καμῶμέ-
νος σὰν ἡ μόνη πιθανὴ συνολικὴ πραγματικότητα ποὺ
ὀφίσταται· ἀλλὰ καὶ τίποτε ἄλλο ἐξὸν αὐτοῦ· καὶ φυσικὰ
ἡ πιθανότητα ποὺ διαρκεῖ πιθανότητα πηγαίνει ἀπαρέκ-
κλητα στὴν ἀνυπαρξίαν.

Ἡ πίστη ποὺ στὸν ἄνθρωπο, στὸν κάθε ἄνθρωπο, ὁ-

πονοεῖται, δὲ δεσμεύει τὸν ἴδιο, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπινη κανάστασή του· ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲ νιώσει δικό του χρέος· τὸ χρέος τῆς κατάστασής του, τότε χάνει τὸν ἴδιο λόγο· του χάνεται ὁ ἴδιος δὲν ὑπάρχει· γιατί ἡ πίστις τοῦ κάθε ἀνθρώπου μαρτυρεῖ μιὰν ἀνάγκη, πού, ναὶ μὲν πότε ὑπερβαίνει καὶ πότε δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἄτομο, πάντως προδιαγράφει τὸν ἴδιο δρόμο πρὸς τὴν ὑπαρξὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐκείνων πού θὰ τὸν ἀκολουθήσουν κ' ἐκείνων πού θ' ἀφαιρεθοῦνε πίσω ἀπ' τὴν ἀπάτη.

Ἄλλωστε ἡ πορεία πρὸς τὴν ὑπαρξὴ εἶναι πορεία πρὸς τὴν ἀλήθεια, καὶ ποιὸς παράλογος νόμος θὰ ἐπέτρεπε νὰ ὑπονοηθεῖ ἡ ὅλη οὐσία τῆς πορείας, ἡ γόνιμη ὁρατὴ ροή, ἡ πίστις; Ἡ πίστις ὀφείλει νὰ γίνῃ συνείδησις καὶ ὕστερα βίωσις, νὰ καλύψει ὅλο τὸ ἄτομο ἐνὸς ἀνθρώπου, γιὰ νὰ μπορέσῃ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀδιαίρετη ὑπόστασή του ν' ἀπαιτήσῃ δικαιοματικὰ τὴν ὑπαρξὴ, νὰ χαρεῖ πὼς ὑπάρχει ἄνθρωπος μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν κοιρῶν.

Συλλαμβάνω τὴν πίστις σὰν πράξη· καὶ γι' αὐτὸ τὸν πρόσθετο λόγο δὲν ἔχει σημασία πνευματικὴ σημασία δημιουργικὴ ἡ πίστις πού ὑπονοεῖται στὸν κάθε ἄνθρωπο. Ἡ πίστις μονάχα σὰν πράξη ἀνταποκρίνεται στὸν ὅλον ἄνθρωπο. Γιατί μονάχα ἀπὸ τὴ φυσικὴ κατάσταση τῆς πράξης πηγάζει ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος ἡ συνολικὴ πραγματικότητα. Ἡ πράξη χωρὶς τὴν πίστις ταυτίζεται μὲ τὴ θεωρία (ὅπως συμβαίνει στὸ σύστημα τοῦ Τζεντίλε)· χωρὶς τὴν πίστις θεωρία καὶ πράξη ἀφορᾶνε μιὰ ἴδια πραγματικότητα, τὴν ἀφηρημένη πραγματικότητα τῆς γνώσης· τὸναντίον ἡ πίστις—πράξη γεννάει τὴ συνολικὴν πραγματικότητα, τὴν ὑπαρξὴ· κ' ἔρχεται ὕστερα ἡ θεωρία (ἡ γνώσις δηλαδή) νὰ πιστοποιήσῃ πὼς $A=A$.

Ἡ φιλοσοφία δὲ μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ στὴ μελέτη τῆς πίστεως, παρατηρεῖ ὁ Κίρκεγκωρντ. Κατὰ τὸν ἴδιο, ἡ πίστις ἀρχίζει ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐξαντλήσῃ τὴν πείρα τοῦ τοῦ πεπερασμένου· γιὰ μᾶς ἡ πίστις ἀρχίζει μὲ τὴν ἴδια ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, γιατί γιὰ μᾶς ἡ πίστις δὲν εἶναι τὸ

παράδοξο, ὅπως κατὰ τὸν Κίρκεγκωρντ καὶ κατὰ τὸν Πασκάλ, ἀλλὰ, ἄσχετα πρὸς ὅποια κοινὴ ἀνθρώπινη δοξασία, ἡ μόνη νοητὴ ἐξήγηση τῆς ζωῆς, ἡ μόνη δικαιολογία τῆς ζωῆς ἀγνάντια σὲ μιὰ βέβαιη ἀλήθεια σὲ μιὰ βέβαιη συνολικὴ πραγματικότητα (εἴτε ἐμεῖς τὴν ἐπιτύχουμε εἴτε ὄχι).

Μονάχα σὰν πράξη ἡ πίστις ἀκολουθεῖ τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴν ἀφάνεια ἴσαμε τὴ δημιουργία, ἀπὸ τὸ εἶναι στὴν ὕπαρξη. Σὰν πράξη ἡ πίστις διατρέχει τὸ χρόνο· τὸν πυκνὸ χρόνο, ἐκεῖνο τοῦ ἀτόμου. Ἡ πίστις ποὺ ὑπονοεῖται ἀντικαθρεφτίζεται στὴ νωχέλεια τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ποὺ σὰ στίγμα ὁ κάθε ἄνθρωπος φέρνει ἀπὸ τὴ γέννα· ὑπονοεῖται γιὰτὶ εἶναι δειλὴ ἀδύναμη· γιὰτὶ εἶναι ψεύτικη ἐφ' ὅσο δὲ λαχτάρησε τὴν ὕπαρξη γιὰ τὴν ὕπαρξη ἀκόμα καὶ πέραν ἀπὸ κάθε λογικὴ, δὲν τὴν ἐπεθύμησε τὴν ὕπαρξη μιὰ ὁλάκερη ἀκέραια ὑπόσταση, ψυχὴ καὶ σῶμα. Πεύτικη ἀναγκαῖα, γιὰτὶ εἶναι πίστις ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ ἀκέραια ὑπόσταση.

Χρειάζεται νὰ κατανοήσῃ κανεὶς πὼς τὸ κάθε μὴ-οὐδὲν ὅποιας ἀνθρώπινης δράσης θὰ χωράει τὴν πίστιν, ἂν ἀποτέλεσμα ἐκείνης τῆς δράσης εἶναι ἡ ὕπαρξη. Καὶ δὲ γίνεται ἀλλοιῶς. Δὲ μπορούμε νὰ φτάσουμε στὴν ὕπαρξη παρὰ διαρκῶς πιστεύοντες, πιστεύοντες χωρὶς χάσμα χωρὶς ἀφαίρεση· καὶ συνεπῶς καὶ προπάντων χωρὶς ἀμφιβολία γιὰ τὴν πίστιν μας. Ἀλλὰ βέβαια μιὰ τέτοια πίστις ὀφείλει νὰ εἶναι ἰσάξια τῆς συνολικῆς πραγματικότητας, μιᾶς πραγματικότητας ποὺ εἶναι ἡ μόνη πραγματικότητα, ποὺ δὲν προβλέπει τίποτε ἔξω ἀπ' αὐτή· ἰσάξια δηλαδὴ ἑνὸς συνολικοῦ ἀνθρώπου, ἑνὸς ἀνθρώπου μὲ αὐτάρκεια. Ἐνας συνολικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲ φοβᾶται τὴν ἐμβρίθεια τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου πρῶτα καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτόν· γνωρίζει τὸ χωρὸ καὶ τὸ χρόνο, ἀλλὰ ἀγαπάει καὶ πιστεύει μονάχα σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ σημαίνει τὸ ἴδιο σὰ νὰ ἀγαπάει καὶ νὰ πιστεύει μονάχα στὸν ἑαυτό του.

Πίστις, ἰσάξια τῆς συνολικῆς πραγματικότητας· ἐδῶ

Ίσως πρέπει νά κάμουμε πιό καθαρή τή σκέψη μας. Φτάσαμε σ' ένα σημείο όπου οφείλουμε νά ποῦμε ποιό, κατὰ τή γνώμη μας, εἶναι τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Μποροῦμε νά ἐπαναλάβουμε· «πίστη ἐνὸς συνολικοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του». Ἐννοοῦμε συνολικὸν ἄνθρωπο, ὅπως εἶπαμε κιόλας, τὸν αὐτάρκη ἄνθρωπο· καὶ προσθέτουμε τώρα, ἰδανικὰ αὐτάρκη, δηλαδή διαρκῶς προσηλωμένο στὸ σκοπὸ τῆς ὑπαρξεως· ἰδανικὰ αὐτάρκη γιατί, ὅπως γνωστό, κανεὶς «ἐμπειρικός ἄνθρωπος» (γιὰ νά μεταχειριστῶ τὴν ἑκφραση τοῦ Κάντ) δὲν εἶναι αὐτάρκης, καὶ ὅλοι εἴμαστε, καὶ ἐμπειρικοὶ ἄνθρωποι.

Οὐσιαστικὰ ἡ πίστη τοῦ συνολικοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του, κάνει ἓνα μὲ τὴν ποιότητα τοῦ βίου του· δηλαδή ἡ ἴδια αὐτάρκεια παρακολουθεῖ τὸ συνολικὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ βίον στὸ ἔργο, ἀπὸ τὴ θεωρία (ποῦ σ' αὐτὸν δὲν εἶναι ποτὲ στεῖρα γνώση, ἀλλὰ ὑπεύθυνη ζωὴ) στὴ δημιουργία· ἡ ἴδια ἰδανικὴ αὐτάρκεια παρακολουθεῖ τὸ συνολικὸν ἄνθρωπο στὸ ἐνιαῖο ἰδανικὸ πέρασμά του στὴ γῆ. Ἡ ἀληθινὴ πίστη στρέφεται πρὸς ἓνα τέτοιον ἄνθρωπο· γιατί ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι κιόλας ἡ συνολικὴ πραγματικότητα· μονάχα ποῦ δὲ θὰ ποῦμε ἰδανικὴ πίστη, γιατί δὲν ἔχουμε νά ὑπερπηδήσουμε μιὰ ἐμπειρικὴ τέτοια, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πίστη ὁδηγεῖ ἄμεσα στὴν πραγματικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

Η ΗΔΟΝΗ ΚΑΙ Η ΠΙΣΤΗ

Ποιὸς εἶναι ὁ πιστεύων; Ὁ πιστεύων στήν ἀπόλυτη πραγματικότητα καὶ δημιουργὸς αὐτῆς; Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπάρχει, τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης. Ἐδῶ πρόκειται πιά νὰ ἀτενίσουμε τὸ ὑποκείμενο τῆς ἀληθινῆς πίστεως, ἀντικειμενικὸ (ἅς μᾶς ἐπιτραπεῖ ὁ ὅρος, ποὺ φυσικὰ ἔχει τώρα γιὰ μᾶς σημασία μεταφορική) νὰ ποῦμε τὴ θέση τοῦ ἀληθινὰ πιστεύοντος ἀγνάντια στήν ἀπόλυτη πραγματικότητα. Θὰ μιλήσουμε λοιπὸν γιὰ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης, καὶ θὰ ἐννοοῦμε τὸν μόνον ἄνθρωπο, πού, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὑπάρχει. Ἄλλο βραβεῖο ἀπὸ τὴν ὑπαρξη δὲ δίνει ἡ φιλοσοφία μας στήν ἀρετὴ ὄντας ἄλλωστε συνεπὴς μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς ποὺ δὲ θεσπίζει ἄλλην πραγματικότητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξη.

Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ πιστέψει ἀληθινά, νὰ βρεῖ δηλαδή τὴν ἐνότητα ἀνάμεσα στὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ἀπόλυτη πραγματικότητα, ἐκείνην τὴν ἐνότητα ποὺ ὅταν τὴν ἐπιτύχεις σὲ δεσμεύει, καὶ σ' ἐμποδίζει νὰ ἐπιστρέψεις στήν ἀνάλυση στὸ χωρισμό, στὴ διαίρεση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Ἐχει κατὰ συνέπεια ὁ κάθε ἄνθρωπος τὴ δυνατότητα νὰ ὑπάρξει ἀπόλυτα, χωρὶς καμμιά ἀντίφαση, στήν ἀναγκαία κατάφαση τοῦ συνολικοῦ ἐγώ. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ὑπάρξει τόσο ἀληθινά, ὥστε νὰ μὴν τοῦ παραμείνει **μήτε σὰν ἄλλη δυνατότητα ἢ περασμένη τοῦ πραγματικότητα τῆς ἀνυπαρξίας!** Αὐτὸ ποὺ λέω σημαίνει,

για να μιλήσω μια γλώσσα πιο εύκολη λιγότερο ακριβή αλλά περισσότερο καταληπτή, πώς μπορεί στον άνθρωπο να έρθει μια στιγμή όπου να μην μπορεί να είναι καλύτερος ενός εαυτού του που ο ίδιος άλλοτε θεωρούσε ουτοπιστικά άψηλό!

Αλλά τότε έχουμε τη δυνατότητα να πιστέψουμε αληθινά; Όταν άκέραια είναι ή ζωή μας ή γίνεται· όταν ή ζωή μας είναι πλέρια και δε ζηλεύουμε τη ζωή όποιου άλλου ζώου· όταν, πεθαίνοντας, αν παρουσιασθεί ο θάνατος, λέμε πώς τουλάχιστον τη ζωή μας τη ζήσαμε· τότε μονάχα, αν δεν πεθάνει. Έχει κανείς τη δυνατότητα να πιστέψει αληθινά, γιατί μονάχα από μια άκέραια ζωή από ένα άκέραιο εγώ φτάνουμε (αν προσέξουμε, φυσιολογικά) στο συνολικό εγώ, φτάνουμε άμεσα όταν και την πίστη, για μια στιγμή θεωρήσουμε σχεδόν πλαστικά φύση και όχι χρέος. Τονίζω «για μια στιγμή» γιατί ή φιλοσοφία τη φύση την παρέρχεται· πηγαίνει στο χρέος. Από ένα άκέραιο εγώ πιστεύοντας αληθινά αναγκαία φτάνουμε στο συνολικό εγώ στη συνολική πραγματικότητα.

Όνομάζω «ήδονή» την άκέραια ζωή του ανθρώπου. Ο όρος «ήδονή» έμπεριέχει τόσο την πείρα της ζωής που, όπως είπα, κρίνω απαραίτητη προϋπόθεση της ύπαρξης, όσο τον κίνδυνο που ή ίδια ζωή αποτελεί για την ύπαρξη. Κατά το βίο του ανθρώπου ή ήδονή φανερώνει δυο άκμές, δυο σημεία όπου ο μελετητής έχει την πιθανότητα να την άτενίσει καθαρά, σαν καθαρό είναι και καθαρή σχέση με την ύπαρξη. Τα δυο τοῦτα σημεία είναι ο έρωτας κι ο θάνατος.

Ο αίσθησιακός μας έρωτας προς τη γυναίκα (έκεῖνος που πλησιάζει πιότερο την εἰλικρίνεια και το λόγο της φύσης μας) δηλώνει, καλύτερα από καθετί άλλο στον κόσμο, την οὐσία τη σημασία της ήδονης. Η γυναίκα άποτελεί για τον άντρα το μόνο του έτερον, μέσα στην περιοχή της θνητής του υπόστασης· ή στιγμή της συνουσίας όταν συμπίπτουν ή ήδονή της γυναίκας κ' εκείνη

τοῦ ἄντρα, εἶναι ἡ στιγμή ὅπου τὸ ἐγὼ τῆς γυναίκας δὲν ὑφίσταται πιά σὰν μὴ-ἐγὼ ἀγνάντια στὸ ἐγὼ τοῦ ἄντρα· ὁ ἄντρας νιώθει τὸ ἐγὼ του πλέριο, τέλειο· συμβαίνει ὅ,τι καὶ γιὰ τὴν ἀληθινὴ γνώση τοῦ Τζεντίλε, ὅπου τὸ ἀντικείμενο (τὸ μὴ-ἐγὼ) διαλύεται μέσα στὸ ὑποκείμενο· ἀλλὰ ἐδῶ γίνεται κάτι τὸ ἀπείρως σπουδαιότερο, γιατί ὑφίσταται ταύτιση χαρᾶς, ὑφίσταται ἡ ἴδια χαρά, ποὺ δὲ γυρεύει τίποτε δὲν τῆς χρειάζεται τίποτε· καὶ ὅπως εἶναι, εἶναι κιόλας τὸ πλήρωμα τῆς ζωῆς, ἂν ὅχι ὁ «κόρος» γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰ θαυμάσια ἔκφραση τοῦ Πλωτίνου. Χαρὰ ἀποκλειστική, κανεὶς δὲ μπερεῖ νὰ προχωρήσει πιότερο κατὰ τὴ διεύθυνση ποὺ αὐτὴ χάραξε.

Ἀλλὰ ὁ ἄντρας ἂν, μέσα σιὴ συνουσία, νιώθει τὸν ἑαυτό του τέλειο, τὸ νιώθει τέτοιο ἀπὸ μιὰ ~~ἄποψη~~ ἄποψη ἀπόλυτα ἐπίγεια ἀπόλυτα θνητὴ· ὁ ἄντρας, τότε, εἶναι σὰ σύνολο θνητός· γιὰ τοῦτο, **λογικά**, ἐπιθυμεῖ τὸ θάνατο· γιὰ τοῦτο, τότε, ἀδιαφορεῖ ὁλότελα γιὰ τὴν ἀθανασία τοῦ ἐγὼ του. Ἡ ποιότητά του ἡ δόξα του, εἶναι τὸ σῶμα του· ἢ καλύτερα, ὅ,τι θὰ φθαρεῖ τοῦ ἑαυτοῦ του, τοῦ εἶναι τὸ πιὸ πολύτιμο (τὸ μόνο ποὺ ἔχει τιμὴ) χτῆμα· κι ἂν ἡ ἡδονὴ φτάσει στὸ κατακόρυφο, τότε πραγματικὰ ὅχι μονάχα θὰ ἀδιαφορήσει, ἀλλὰ θὰ **ἀγνοή**σει τί λέγεται ἀθανασία, **αἰωνιότητα**. Τοῦτο ὀνομάζουνε νιρβάνα οἱ βουδδιστές· κ' ἐκεῖνος ποὺ τὸ περιέγραψε πιὸ γνήσια στὴ Δύση, εἶναι ὁ Βάγνερ στὸ Τριστάνο καὶ Ἰσόλδη.

Ὅμως ὁ ἔρωτας, σὰν ἀντικείμενο τῆς θεᾶς τοῦ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης, δὲ γίνεται ποτὲ αἰωνιότητα, γιατί μόνος του δὲν πληρώνει τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου. Γιατὶ ὁ ἔρωτας δὲν ταυτίζεται ποτὲ μὲ τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου· εἶναι ὅμως μιὰ οὐσία τῆς ζωῆς, καὶ κατὰ συνέπειά μιὰ πραγματικότητα· ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ ἐγὼ τῆς ὕπαρξης, ἀπὸ τὸν Ἄνθρωπο, μιὰ ἐρμηνεία.

Ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ ὕψιστη αὐταπάτη· ἡ ἀπόλυτη ἀφοσίωση πρὸς τὴ θνητὴ μας ὄντοτητα, πῶς ἄλλο νὰ χαρακτηριστεῖ παρὰ σὰν αὐταπάτη; Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ βέ-

βα.α τοῦ ἐγὼ τῆς ὑπαρξῆς, γιατί ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ εἶναι, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς «φύσης»—ἡ ἄποψη ποὺ διαγράφει ἀριστοτεχνικὰ ὁ Πλάτων στὸ Συμπόσιο—, ὁ ἔρωτας μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἀθανασία, στὴν κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀθανασία. Ὁ Πλάτων βάζοντας τὴ Διοτίμα νὰ πεῖ πὼς ὁ ἔρωτας μῆτε θεὸς μῆτε ἄνθρωπος εἶναι, ἀλλὰ κάτι ἀνάμεσα στοὺς δύο, ποὺ καὶ μὲ τὸ θεὸ καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπο ἐπικοινωνεῖ, δηλαδή «δαίμων», ἐπιφανειακὰ ὑπερπηδᾷ τὴν ἐννοια τοῦ ἔρωτα σὰ γήινο φαινόμενο, σὰ φαινόμενο τῆς θνητῆς μας ὑπόστασης· ὅταν ὁμῶς ἐξηγεῖ ποιὰν ἀθανασία παραγάγει ὁ ἔρωτας, βλέπει κανεῖς πὼς οὐσιαστικὰ ὁ Πλάτων δὲ μπορεῖ ν' ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τοῦ θνητοῦ ἔρωτα, ἀπὸ τὴν θέα μιᾶς ὁρατῆς χρονικῆς πραγματικότητος· ὁ «τόκος ἐν τῷ καλῷ» ποὺ ἀναφέρνει, εἶναι ὁ τόκος μέσα στὴν πραγματικότητα τοῦ εἶναι· ὁ ἔρωτας ποὺ τέτοιον τόκον προκαλεῖ, εὐνοεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ εἶναι, ὅχι τὴν ὑπαρξή.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἔρωτας τοῦ ἀντρα πρὸς τὴ γυναῖκα, ὅχι πιά σὰν αἰσθησιακὸς πόθος καὶ συνουσία, ἀλλὰ σὰν ἀγάπη συμβίωση «πλατωνικὸς ἔρωτας», δὲν παύει νὰ εἶναι ἡδονή. Ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ βαθύτερο λόγο του, καὶ γίνεται ἔτσι ἀφορμὴ γιὰ σύγχυση τοῦ στοχαστῆ· ἀλλὰ ὅταν τὸν πλησιάσεις στὴ ρίζα του, ὅταν δὲν ξεγελαστεῖς ἀπὸ τὸ νεφέλωμα μιᾶς ὑποτιθέμενης πνευματικότητος, θὰ καταλάβεις πὼς ὁ ἔρωτας εἶναι πάντοτε ἡδονή, συνέπεια τῆς θνητῆς μας ὑπόστασης, γέννημα τοῦ εἶναι μας καὶ ὅχι τῆς ὑπαρξῆς μας. Ὁ Φρόνυς ἔχει δίκαιο ὅταν «ὑποβιβάζει» τὸν ἔρωτα· δὲν ἔχει δίκαιο ὅταν δὲ βλέπει τίποτε ἄλλο πρωταρχικό.

Ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ ὑψιστὴ αὐταπάτη, εἶπαμε. Ἀλλὰ ἓνας τέτοιος ὁρισμὸς δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι τελειωτικός· τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξῆς ἀντικρύζοντας μιὰ δική του πραγματικότητα, δὲ μπορεῖ νὰ ἐπαναπαυτεῖ καταδικάζοντάς τὴν σὰν αὐταπάτη, ἔστω καὶ ὑψιστὴ. Ὁ ὁρισμὸς ποὺ δώκαμε, ἂν ἔχει μιὰ σημασία, εἶναι τούτῃ καθαρὰ ψυχολογική· βλέπει ἓνα ἀποτέλεσμα ἀρνητικό, πιστοποιεῖ μιὰν

έλλιπη πείρα τής ἀληθινῆς πραγματικότητας, δὲ δείχνει ποιά ἡ πραγματικότητα (θετική πραγματικότητα) τοῦ ἔρω-
τα, καὶ ποιά ἡ σχέση τούτης μὲ τὸ ἐγὼ τῆς ὑπαρξης.

Ὁ ἔρωτας εἶναι ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας, ὅλος ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας, τὸ πιὸ ἀψηλὸ οἰκοδόμημα τοῦ «εἶναι» ἀπὸ τῇ σκοπιᾷ τῆς ὑπαρξης· εἶναι «ἡ ὥραία στιγμή» τοῦ Γκαῖτε· ἡ στιγμή ποὺ θέλει νὰ εἶναι στιγμή γιατί δὲ μπορεῖ νὰ γίνει τίποτε περισσότερο, καὶ λησμονεῖ τὸν ἄλλον ἀπέραντον κόσμος, γιατί ἔτσι φαντάζεται πὼς πιὸ πλέρια θὰ νιώσει τὸν ἑαυτό της, καὶ στὴν μοιραία αὐτοκαταστροφή της δίνεται ὁλάκερη, μὲ τὴν ἐπιμονὴ ἐκείνου πού, φοβούμενος τὴν ἀλήθεια, θὰ τὴν ἀγνοήσει. Ἀλλὰ ὁ ἔρωτας εἶναι ὅλος ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας· ἐδῶ ἡ οὐσία του, ἡ θέση του μέσα στὴ διαλεχτικὴ τοῦ αἰσθήματός μας· γιατί, ἄς μὴν τὸ ξεχάσουμε, εἴμαστε θνητοί, δηλαδή **εἴμαστε**, δὲν ὑπάρχουμε μονάχα· καὶ γιὰ νὰ εἴμαστε ἀκριβεῖς, ὅλοι μας, ὅλες οἱ μονάδες-ἄνθρωποι (ποὺ γίνονται ἢ δὲ γίνονται τὰ διάφορα ἐγὼ τῆς ὑπαρξης), μᾶλλον εἴμαστε, παρὰ ὑπάρχουμε. Ἰδανικό, ἡ ὑπαρξη.

Ὁ ἔρωτας εἶναι ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας, ὅλος ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας, ἀλλὰ σὰ θέση. Θέση εἶναι ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας, ὅταν ἀρνούμενος τὴν αἰωνιότητα ἀρνεῖται, κατὰ μείζονα λόγο, τὸ θάνατο. Ἀπὸ τῇ σκοπιᾷ τῆς ὑπαρξης τὸ νὰ μὴν πιστεύει στὴν αἰωνιότητα, εἶναι τὸ σφάλμα τοῦ ἐρωτευμένου· τὸ νὰ μὴν πιστεύει ὁ ἐρωτευμένος στὸ θάνατο, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ σφάλμα. Γιατί ὁ θάνατος εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ εἶναι, ὅχι τῆς ὑπαρξης. Καὶ δὲν καταντάει ἀντίφαση, νὰ ὑποστηρίζουμε πὼς ὅλος ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας μπορεῖ καὶ δὲν πιστεύει στὸ θάνατο· γιατί μονάχσ μὲ τὸ θάνατο, μὲ τὸν τελευταῖο θάνατο, ὅλος ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας εἶναι ὅλος ὁ θνητὸς ἑαυτὸς μας ταύτιση $A=A$, χωρὶς περίσσευμα, χωρὶς καμμιά δυνατότητα ὑπαρξης.

Ὁ θάνατος εἶναι ἐκείνη ἡ συνολικότητα ὅπου ἀκόμα καὶ ὁ ἄπιστος φτάνει· εἶναι ὁ μόνος, ἀναγκαῖος καὶ ἀναπότρεπτος, τρόπος ὑπερπήδησης τῆς ἀτομικότητας, καὶ συνάμα τὸ σημεῖο ὅπου τὸ ἐγὼ γίνεται ἐμπειρικὰ ἀ-

πόλυτο· γίνεται από τή σκοπιά του είναι ή καθολική πραγματικότητα, έφ' όσο δέ μπορεί τότε ό άνθρωπος έμπειρικά νά στραφεί μπρός ή πίσω για ν' άτενίσει μιάν άλλην πραγματικότητα. Ό θάνατος πείθει τόν άνθρωπο νά μαζευτεί στόν έαυτό του καί ν' άρκεστεί έκεί γιατί έκεί αναπνέει όλος ό κόσμος· καί, φυσικά καί αὐτονόητα, όποιος πεθαίνει είναι ό μόνος πού δέ δυσπιστεί πρós τό θάνατο, γιατί γνωρίζει βαθύτατα (μιά γνώση τόσο ένδόμυχη τόσο μιá με τήν ύπόστασή μας, πού άγγίζει τά όρια τής πίστης) πώς τώρα όλες οί έλπίδες του όλες οί έλπίδες του ανθρώπινου γένους έκπληροῦνται. Όμως ό θάνατος δέ ζητᾶ τήν πίστη του ανθρώπου.

Άλλά όφείλουμε νά μιλήσουμε για τό θάνατο, από τή σκοπιά τής ύπαρξης. Ό συνολικός θάνατος (πού συμπίπτει με τό φυσιολογικό) είναι εκείνη ή άφαίρεση άπ' όπου δέ μπορούμε νά ξαναεπιστρέψουμε στόν έαυτό μας. Κατά τή διάρκεια του βίου πεθαίνει κανείς πολλές φορές, γιατί πολλές φορές άφαιρείται, λησμονάει τήν οὐσία του, αλλά πάντοτε, έφ' όσο συντηρεί διανοητική καί σωματική υγεία, μπορεί νά διορθώσει τό σφάλμα νά γυρίσει στό συγκεκριμένο· αλλά έρχεται μιá στιγμή πού αὐτή ή δυνατότητα έκλείπει. Ό συνολικός θάνατος είναι ή απόλυτη (ή αναντίρρητη) άδυναμία μας νά ξαναεπιστρέψουμε στόν έαυτό μας.

Τό έγώ δέ μπορεί ν' άδιαφορήσει μπροστά στό συνολικό θάνατο, γιατί τό έγώ από τό 'Απόλυτο άντλεϊ τήν πείρα του τής πραγματικότητας, κι ό συνολικός θάνατος άμεσα θεωρούμενος είναι μιá τῶν μορφῶν του 'Απολύτου. Άλλωστε ό συνολικός θάνατος οδηγεί τό έγώ στη φωτισμένη κατανόηση του άλλου θανάτου πού αναφέραμε, του χυδαίου θανάτου, εκείνου πού σκοτώνει τίς δυνατότητές μας όταν αὐτές διψᾶνε ζωή καί δικαιούνται ζωή, άγνάντια σ' έναν έαυτό μας πού ροπή του έχει τό πλήρωμα τής ύπαρξης.

Ύφίσταται ένας θάνατος πού εισέρχεται στη θεωρία μας του κόσμου, καί με τήν παρουσία του μπορεί νά

γεμίσει τή συνολική πραγματικότητα ενός ανθρώπου· αυτός ο θάνατος διευθύνει στο θάνατο όχι έναν μόνον άνθρωπο αλλά μιὰ κοινότητα ανθρώπων· και για τοῦτο εἶναι ὁ πιὸ ἐπικίνδυνος. Εἶναι ὁ πιὸ περίτεχνα καμουφλαρισμένος θάνατος. Στὰ χρόνια μας ὠρισμένοι πολιτικοὶ τείνουν κιόλας νὰ πιστέψουν πὼς αὐτός εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐχτρὸς ενός ἀνθρώπου κ' ενός λαοῦ, καὶ ὅσο πάει τούτη ἡ πίστη θὰ γίνει σαφέστερη πιὸ ἀποκλειστική κ' εὐρύτερα θὰ διαδοθεῖ ἀνάμεσα στοὺς ὑγιεῖς ἀνθρώπους.

Ὁ μαρξισμὸς ὁ φροῦντισμὸς εἶναι θεωρίες ποὺ θυσιάζουν τὸν ἄνθρωπο στὸ θάνατο, καὶ δὲν τὸ γνωρίζουν· εἶναι διαστροφές ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ ἓναν ἀχαλίνωτο ἡδονισμό· στὴν ἐπιφάνεια χαρίζουν τὸ μῖσος στὸ βάθος τὴν πεποίθηση τοῦ θανάτου· ἡ ἡδονὴ τοῦ θανάτου, τοῦ θανάτου ὅλου τοῦ κόσμου, τίς διατρέχει. Γι' αὐτὸ ἡ πίστη μας στὴν ὕπαρξη ὀφείλει νὰ γίνει κοσμοθεωρία· γιατί δὲν ὀρκεῖ ν' ἀναγκάσεις στὴ σιωπὴ τοὺς ἀνθρώπους προωρισμένους στὸ θάνατο, ἀλλὰ καὶ τίς θεωρίες τους, τίς τόσο φλύαρες, πρέπει νὰ ἐξουδετερώσεις καὶ ὕστερα ν' ἀντικαταστήσεις.

Ἡ ἡδονὴ χρειάζεται τοῦ ἀνθρώπου σὰν πλήρωμα βίου σὰν κυκλικὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ενός ἀτόμου· καὶ μονάχα ἔτσι ἡ ἡδονὴ ἔχει μιὰ σημασία ποὺ ὁ φιλόσοφος ὀφείλει νὰ ὑπολογίσει. Ἀλλὰ δύσκολα ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς τὴν ἡδονὴ στὴν καθαρὴ (στὴν ἰδανική) μορφή ποὺ ἀναφέρω· εἶναι πάντοτε ἀνάμικτη μὲ ἄλλα στοιχεῖα, μὲ ἀδυναμίες τοῦ ἀτόμου ποὺ ἀφορᾷ μιὰν ἀνυπαρξία ἄσχετη ὁλότελα πρὸς τὴν ὕπαρξη, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς συσκοτίζουν τὴν μερικὴ ἔστω ἀλήθεια τῆς ἡδονῆς· ὅμως ὀφείλει ὁ φιλόσοφος νὰ διαβάσῃ τὴν πηγαία ἡδονὴ στὴν ὁποία ἐκείνη ἀνθρώπινη ἐκδήλωση βρίσκεται κρυμμένη. "Ὅ,τι δὲν ἔγινε ὕπαρξη κι ὅμως εἶναι πραγματικότητα, καὶ προφτάνει ἀκόμα νὰ μετουσιωθεῖ σὲ ὕπαρξη ἂν ἓνα ἐγὼ τὸ θελήσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἴσαμε τὸ τέλος μιᾶς προσπάθειας δημιουργίας, ἐκεῖνο εἶναι ἡδονή· εἶναι μονάχα ἡδονή, ἡδονὴ καὶ τίποτε ἄλλο, ἀληθινὴ ἡδονὴ γιατί πραγματικότητα καὶ ὅχι ἀ-

νυπαρξία. Ἡ θυσία τοῦ ἀνθρώπου θὰ κατευθύνεται λοιπὸν πρὸς μιὰ τέτοια ἡδονή· καὶ πιὸ συγκεκριμένα, ὁ ἄνθρωπος θὰ ζητάει μιὰ τέτοια ἡδονή γιὰ νὰ ἔχει ἀκριβῶς τὴ δύναμη νὰ τὴν ἀπαρνηθεῖ ὅταν θὰ μπορούσε ἀκόμα νὰ ἐξακολουθήσει τὴ νωθρὴ ἐπανάληψη τῆς ἐμπειρίας του· νὰ τὴν ἀπαρνηθεῖ καὶ νὰ πράξει ἀντίθετα! Γιατὶ ἡ πράξη ἀντίθετη τῆς ἡδονῆς, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ οἱ περισσότεροι ὀνομάζουν «πνευματικὴ ζωή»· εἶναι ἡ πορεία πρὸς τὴν ὕπαρξη.

Ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ μοιράσει τὸ χρόνο του διαφορετικὰ· ἡ ἀκέραια ζωὴ του (καὶ μονάχα αὕτὴ μᾶς ἐνδιαφέρει, ἔχει σημασία γιὰ τὸ φιλόσοφο, γιατί μονάχα αὕτὴ ἔχει σχέση μὲ τὴν ὕπαρξη), εἴτε ἡδονὴ εἴτε θυσία τῆς ἡδονῆς εἶναι. Ἐννοῶ ἀγνὴ ἡδονή, αὐθυπόστατη, πλέρια, ποὺ δὲ γυρεύει ἄλλο ἐξὸν ἀπ' τὸν ἑαυτὸ της, καὶ ἀγνοεῖ ἄλλες ἡδονές· ἐννοῶ συνεπῶς καὶ κατὰ μείζονα λόγο θυσία μιᾶς τέτοιας ἡδονῆς. Ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος δὲν ἐγκαταλείπει ποτὲ τὴ δική του αὐτάρκεια, δὲ σκέπτεται καὶ δὲ μπορεῖ νὰ τὴν ἐγκαταλείψει· εἶναι φυσιολογικῶς ἀφθαρτα αὐτάρκης· γι' αὐτὸ ἡ ζωὴ του εἶναι πάντοτε ἡδονή, ἀγνὴ καθαρὴ ἡδονή. Ἀπομένει δὲ μονάχα τὸ χρέος νὰ γίνεи θυσία τέτοις γεμάτης ἡδονῆς, γιὰ νὰ ὑπάρξει ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος, καὶ νὰ ὑπάρξει ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ συνολικὸς ἄνθρωπος ποὺ ἐπιμένει ἴσαμε τὸ τέλος στὴν ἡδονή, ἀντιφάσκει ἀναγκαῖα μὲ τὸν ἑαυτὸ του, μὲ τὴ δική του αὐτάρκεια· γιατί μὲ τὴν ἡδονὴ δὲν ἐπαρκεῖ κανεὶς στὴν ὕπαρξη, στὴν ἀληθινὴ αὐτάρκεια· ἡ ἡδονή, σὰ σπαραχτικὴ χαρὰ τῆς συνολικῆς φθορᾶς, ἀρνεῖται, ὅταν φτάσει στὸ ὕψος τῆς εἰλικρίνειας της ποὺ εἶναι ὁ θάνατος, τὸ ἴδιο ἀληθινὸ σύνολο· ἡ ἡδονὴ ἢ ἀγνὴ ἡδονὴ ἀποκαλύπτεται τότε μέθῃ τοῦ πεπερασμένου, ὁ ἄνθρωπος ποὺ γιὰ νὰ μὴν ἐξοικειωθεῖ ἀπόλυτα μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴ γίνεи ἓνας μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, προτιμάει τὴν πιὸ τρελλὴ διέξοδο, τὸ θάνατο· τότε ἀκρι-

βῶς συμβαίνει ἡ πιὸ τρομερὴ ἀντίφαση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ συνάμα ἡ πιὸ βέβαιη νίκη τῆς ὑπαρξῆς, γιατί πεθαίνοντας ὁ ἡδονιστὴς—ἄνθρωπος γίνεται ἓνας μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἂν καὶ δυστυχῶς αὐτοὶ διαρκοῦν νεκροί !

Ὑφίσταται (ἔχει δηλαδή ὑπόσταση) ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὑφίσταται τὸ συνολικὸ ἐγὼ τοῦ μόνου ἀνθρώπου πρῶτα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἢ ἐνότητα, ἢ ἀναίρεση τῶν δυὸ ὑποστάσεων γίνεται μονάχα μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ἀνθρώπου. Ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι μιὰ ὑποτιθέμενη πραγματικότητα, ὅπως οἱ σκεπτικιστὲς φαντάζονται· μήτε ἓνα ἄπιαστο ἰδανικόν, ὅπως σκέπτεται ὁ κοινὸς νοῦς· ἔχει τοῦναντίον ὑπόσταση, ποὺ τὴν ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἀναγκαῖα σχέση τῆς μὲ τὸ συνολικὸ ἐγὼ τοῦ μόνου ἀνθρώπου (τὸ συνολικὸ ἐγὼ εἶναι πάντοτε ἐγὼ τοῦ μόνου ἀνθρώπου, τοῦ ἀτόμου—ἀνθρώπου δηλαδή).

Τὸ συνολικὸ ἐγὼ πρῶτα ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς ὑπαρξῆς, δὲ μπορεῖ νὰ ἐπαρκέσει στὸν ἑαυτὸ του μὲ ἄλλην ὅποιαν ἐνότητα· ἀναγκαῖα ἀντιμετωπίζει ἓνα ἕτερον (δὲ λέω ἓνα μὴ ἐγὼ, γιατί ἡ σχέση ποὺ ἐδῶ τονίζεται δὲν εἶναι γνωσιολογική), ἓνα ἀπόλυτο ἕτερον· αὐτὸ ποὺ ὀνομάζω, καὶ εἶναι, ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ συνολικὸ ἐγὼ ἡδονίζεται, μπορεῖ καὶ θυσιάζει τὴν ἡδονή, μπορεῖ ἔτσι καὶ φτάνει στὴν ὑπαρξὴ· ἡ συνολικὴ πραγματικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων δὲ ζεῖ, καὶ κατὰ συνέπεια δὲν ἡδονίζεται, δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ θυσιάσει τὴν ἡδονή· σὰν μόνον ἀναγκαῖον ἕτερον τοῦ συνολικοῦ ἐγὼ τὸ ἀκολουθεῖ, κ' ἔχει ὑπόσταση δική της, ἐφ' ὅσον τὸ συνολικὸ ἐγὼ δὲν ὑπάρχει ἀκόμα· ἔχει μιὰ ἴδια ὑπόσταση μὲ τὸ συνολικὸ ἐγὼ (δηλαδή παύει νὰ εἶναι ἕτερον), ὅταν αὐτὸ ἐπιτύχει τὴν ὑπαρξὴ. Ἡ ὑπαρξὴ εἶναι ἡ μόνη ἀπόλυτη ἐνότητα.

Ἀθήνα Ὀκτώβρης 1936—Μάης 1937

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000076809

Τυπογραφείο Ροδάκη
Παλλάδος 18. — 'Αθήνα

100

